

Maai Huyse
Caroline Moons

Room for Improvement

Ondersteuning bij het vormgeven
van de binnen-, buiten- en online
leerruimte in relatie tot visie op onderwijs

RESEARCH &
EXPERTISE

Brochure Room for Improvement

Ondersteuning bij het vormgeven van de binnen-, buiten- en online leerruimte basisschool in relatie tot visie op onderwijs

1. Inleiding en dankwoord

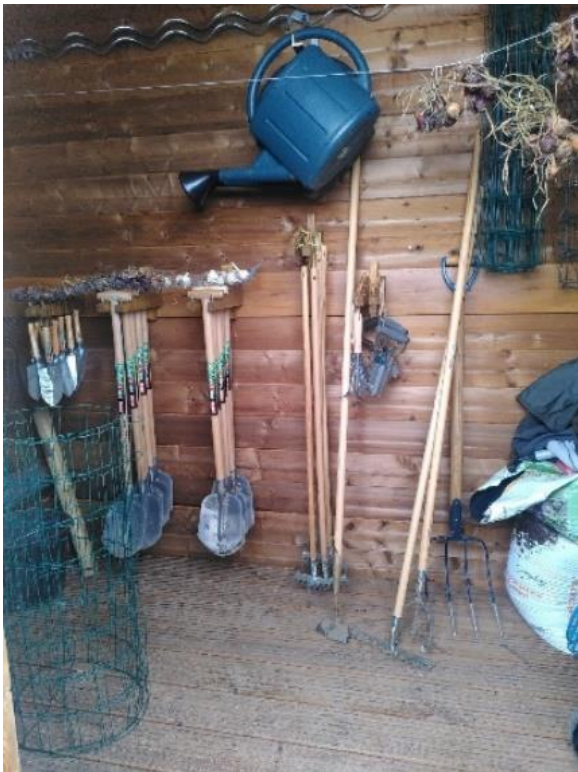
Inspiratie over hoe je verschillende leeromgevingen van de basisschool kan vormgeven is er in overvloed. Literatuuronderzoek toont echter aan dat er onderzoek voorhanden is over leerruimtes op zich, maar dat onderzoek over de relatie tussen leerruimte en pedagogisch handelen van de leraar nog ontbreekt (Baars, 2021; Blackmore, 2011). In voorafgaand verkennend onderzoek aan de UCLL stelden we tevens vast dat, als onze studenten uit de kleuteropleiding hun leeromgeving onder handen nemen, ze de principes van goed onderwijs soms uit het oog verliezen.

Deze brochure wil een houvast zijn in het **vormgeven** van en **reflecteren** over **de leeromgeving in relatie tot visie op onderwijs**. De leeromgeving van de basisschool wordt hierbij breder gedefinieerd dan het klaslokaal (**indoor**) want ook de **outdoor** en **online** leerruimte behoren tot de context waar het leren van de 21ste eeuw kan plaatsvinden. Mede door de Corona-pandemie hebben scholen hun blik op de 'leeromgeving' moeten verruimen: enerzijds werd er bewust nagedacht over het klaslokaal (verluchting, circulatie, grootte, ...) maar ook het gebruik van buitenruimtes en de digitale leeromgeving drong zich op.

De ruime invulling van de leeromgeving: **INDOOR**, **OUTDOOR** en **ONLINE**

Figuur 1: **INDOOR**: De prikkelarme klassen in Vrije basisschool Sint Jan Leuven

Figuur 2: **OUTDOOR**: De schoolmoestuin in Kindercampus Catharina Hasselt

Figuur 3: **ONLINE**: Leren programmeren in De Buitenkans in Molenstede

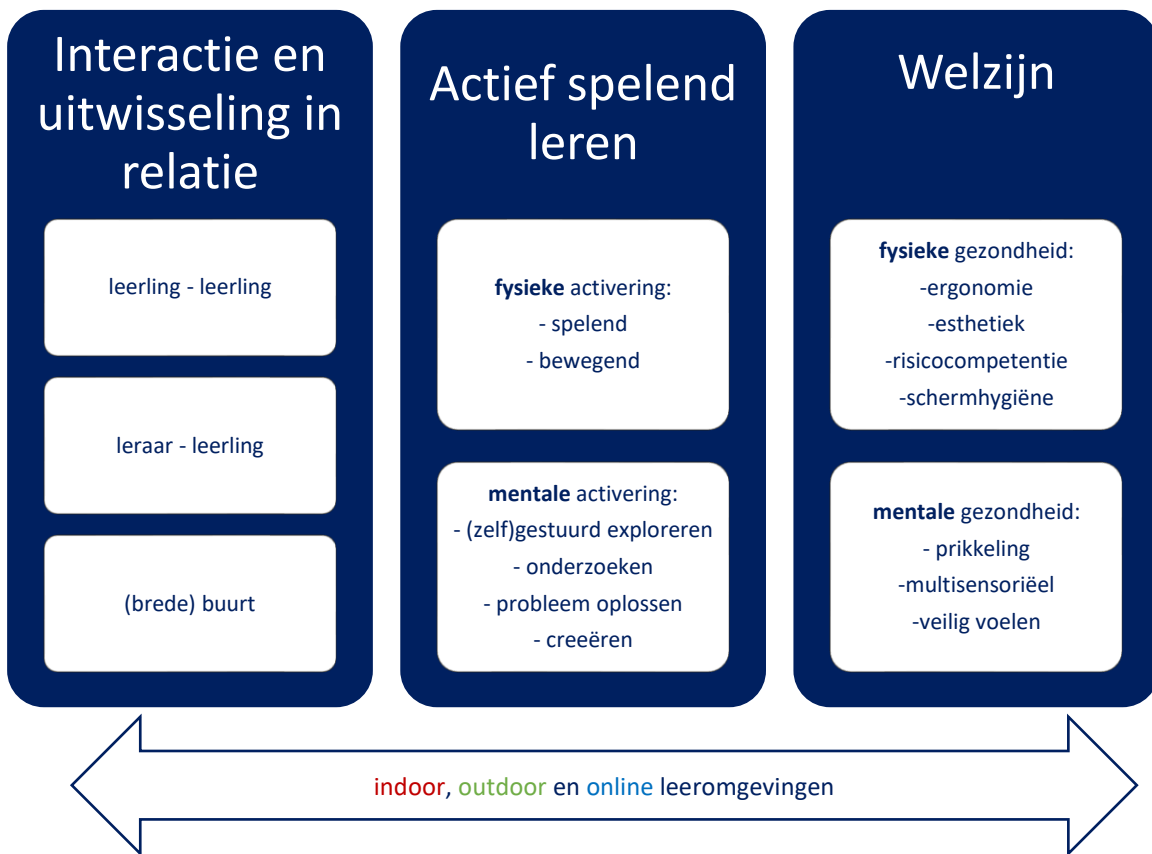
Deze brochure is ontstaan in het kader van het onderzoek *The classroom in times of COVID-19: indoor, outdoor, online learning spaces* aan het Expertisecentrum Education & Development van de UC Leuven-Limburg (2020-2022). In dit onderzoek konden we beroep doen op medewerking van 3 casusscholen die hun schoolomgeving bewust vormgeven: **Vrije basisschool Sint Jan in Leuven, Kindercampus Catharina in Hasselt en De Buitenkans in Molenstede**. Graag willen we hen bedanken voor de boeiende gesprekken met het team, de schoolbezoeken en de validering van onze onderzoeksoutput: *Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie* en *Reflectietool onderwijsomgeving en -visie*. In deze brochure vind je eerst het ***Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie***. Dit model bestaat uit 3 pijlers of design principes die belangrijk zijn bij het ontwerpen van een krachtige (indoor, outdoor en online) leeromgeving.

Het *Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie* is vertaald naar een instrument dat dient ter ondersteuning van het reflecteren over en vormgeven van de brede leerruimte in relatie tot het pedagogisch handelen en visie op onderwijs. De ***Reflectietool onderwijsomgeving en -visie*** wordt in het tweede deel van de brochure uitgelegd en er wordt toegelicht hoe je ermee aan de slag kan gaan.

2. Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie

Het **Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie** is tot stand gekomen na het uitvoerig screenen van recente onderzoeksliteratuur en instrumenten die handelen over het vormgeven van de brede (indoor, outdoor, online) leeromgeving. In het zoeken naar elementen die rechtstreeks verband houden met het pedagogisch handelen en visie op onderwijs, zijn enkele elementen van groot belang. De leeromgeving kan krachtiger gemaakt worden door rekening te houden met drie design principes: interactie en uitwisseling in relatie (pijler 1), actief spelend leren (pijler 2) en welzijn (pijler 3). Deze drie principes spelen een cruciale rol, of het nu gaat om het klaslokaal (indoor), de buitenruimte (outdoor) of de digitale leeromgeving (online), maar ook in de algehele leerplek die ze samen vormen.

Design principes leeromgevingen

Figuur 4: Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie © Huyse & Moons 2022

Het **eerste design principe** is 'interactie en uitwisseling in relatie'. Het gaat over communicatie in relatie, gesprekken die plaatsvinden in de verschillende leerruimtes (indoor, outdoor, online) tussen leerling en leraar, leerlingen onderling en leerlingen en derden. Met communicatie bedoelen we, naast vrije interactie of losse babbels, vooral ook de interactie die jij als leraar mee stuurt en vormgeeft. Enkele voorbeelden zijn: gesprekken met herkenbare communicatiepatronen die herhaald worden bv. door winkelier en klant in het winkeltje, gesprekken waarin leerlingen elkaar bevragen en beluisteren over hoe ze een probleem hebben opgelost, gesprekken waarin leerlingen overleggen hoe ze natuurlijke materialen kunnen inzetten voor een opdracht, gesprekken waarin leerlingen stilstaan bij en nadenken over vragen die ze kunnen stellen aan bv. de bewoners van het woonzorgcentrum tijdens een virtueel ontmoetingsmoment.

Een **tweede design principe** is 'actief spelend leren'. Kinderen leren de wereld begrijpen door zich er spelend in te bewegen. Naast die fysieke activering, waarbij lichaamsbeweging nodig is, is ook de mentale activering of uitdaging belangrijk: leerlingen moeten kunnen exploreren, onderzoeken, creëren, problemen oplossen... Bij beide componenten heeft de leraar als taak zowel volgend als sturend te begeleiden. Naast observeren en meespelen, heeft de leraar iets te brengen of in het midden te leggen, met doelen, minimum verwachtingen, afgelijnde uitdagingen...

Het **derde design principe** is 'welzijn' en focust op zowel het fysieke als mentale welzijn van leerlingen. Jong geleerd is oud gedaan: bij zelfzorg en oog hebben voor een gezond lichaam en hoofd komen zaken kijken als ergonomie, schermhygiëne, prikkeling en multi-sensoriële regulering zoals geur, kleur, klank, gevoel. Hierbij is zich goed en veilig voelen in een esthetisch mooi vormgegeven omgeving het doel, zonder uitdagingen of risico's uit de weg te gaan.

Door het invullen van de tool zie ik nog heel veel kansen voor de buitenruimte: bewust inzetten op wat we er met kinderen doen en de buitenruimte zien als aanvulling op de leerruimte.

Directeur Inge, VBS Sint Jan

Figuur 5: Foto's Vrije basisschool Sint Jan Leuven

3. Reflectietool onderwijsomgeving en -visie

Wat is het doel?

De bedoeling van het reflectieschema is om **gesprek op gang te brengen**. Het is geen beoordelingsinstrument, maar wel een instrument om zowel de individuele leraar als het schoolteam een gemeenschappelijke taal te geven om te reflecteren, na te denken en uit te wisselen over de brede (indoor, outdoor, online) leerruimte in relatie tot hun onderwijsvisie. Dit gesprek is een manier om elkaar te inspireren en helpend in het vormgeven van je werking.

De complexiteit is: op welke laag heb je het gesprek met je team. Gaan we het over visie hebben of gaan we heel concrete afspraken maken; sommige collega's doen makkelijker het één, anderen zijn beter in het ander en dat is soms heel moeilijk. Maar dit instrument kan helpen om dit gesprek op gang te brengen. Het is een gezamenlijk vertrekpunt.

Directeur Ruben, Kindercampus Catharina

De reflectietool doet je denken 'oh ja, dat kunnen we nog bespreken', bv. schermhygiëne, maar het is ook fijn om te zien 'dit zit al echt goed', bv. dat buiten leren.

Directeur Machtelt, De Buitenkans

Figuur 6: Schoolvoorbeelden UCLL Research & Expertise

Je kan op verschillende manieren tewerk gaan:

- Je kan als **leraar** de reflectietool invullen vanuit je eigen (klas)praktijk en nadien met je collega(s) bespreken. Het is te verwachten dat er verschillen zitten op hoe je stellingen codeert. **In het gesprek dat volgt is net daarom het 'waarom' van de code belangrijk.** Bv. De leraar laat kinderen exploreren en onderzoeken: je begeleidt de **gezamenlijke focus** naar een probleem, een leerkans, een moment tot reflectie... De ene leraar geeft kwaliteitsniveau 1 – minimaal, de andere kwaliteitsniveau 2 – goed. Waarom 1 en waarom 2? Aan welke voorbeelden uit de praktijk heeft elke leraar gedacht? Welke kansen ziet de leraar om in kwaliteitsniveau te kunnen groeien? Wat gaf de doorslag voor die codering?
- Je kan als **directie** het instrument invullen met je hele team in je achterhoofd. Lerarenteams zijn vaak complementair: de ene leraar gaat meer naar buiten terwijl de andere misschien meer inzet op online leren. Een teamgesprek hierover kan inspirerend werken, collega's kunnen van elkaar leren. In zo een gesprek wordt soms voor het eerst duidelijk wat er op bepaalde vlakken beweegt of gebeurt in een school en horen leraren ook bij wie ze terecht kunnen om bv. uit te wisselen rond bepaalde ervaringen.
- Tenslotte kan je ook met collega's kleuter- en lagere school of met collega's van een andere school samenzitten na het invullen van de reflectietool. Hierdoor kunnen **interessante kruisbestuivingen** ontstaan. Bv. als een school in de buurt een goed draaiende buitenklas heeft, waarom dan niet eens gaan kijken of even gebruik maken van die ruimte om te voelen welke stappen je als individuele leraar of als schoolteam hierin wil zetten? Of, als een klas van het lager onderwijs een online project heeft lopen met een andere school in Europa, waarom niet verkennen hoe je met je kleuterklas hieraan kan bijdragen?

In gesprek kan je met je collega(s) besluiten wat goed zit, maar ook verkennen welk onderwerp aandacht vraagt. Ga op zoek naar wat maakt dat dit onderdeel van de werking niet eerder aandacht kreeg: zijn er drempels om zaken aan te pakken? Wat is er nodig om deze drempels te verkleinen? Durf hierin ook te prioriteren en geleidelijk aan stappen te zetten. **Werken aan het versterken van een leeromgeving is een cyclisch proces van (onder)zoeken, uitproberen en bijsturen.**

Eerst uitleg of onmiddellijk naar de stellingen?

De reflectietool is, net als het integratiemodel, opgedeeld volgens drie pijlers: 1. interactie en uitwisseling in relatie, 2. actief spelend leren en 3. welzijn. Elke pijler wordt eerst toegelicht. Je kan deze uitleg lezen vooraleer je kwaliteitsniveaus gaat toekennen aan stellingen, of je kan onmiddellijk naar de stellingen gaan om te coderen en een waarde toe te kennen van 0 tot 3. De ene leraar heeft graag eerst wat kadering, de andere duikt er liever meteen in. Beiden kunnen dus volgens hun voorkeur tewerk gaan. Na elke stelling beschrijf je voorbeelden uit de praktijk die de code die je toekent helpen verklaren.

Brede blik of specifieke focus?

Het instrument kan in zijn geheel ingevuld worden om de brede leerruimte in relatie tot het pedagogisch handelen in kaart te brengen. Daarnaast kan je als leraar of schoolteam er ook een pijler uitkiezen, bv. welzijn, en met die focus de indoor, outdoor en online leeromgeving screenen. Of je kan ervoor kiezen om te focussen op een specifiek deel van de leerruimte: je reflecteert over de drie pijlers maar specifiek in de binnenruimte (indoor = rood), je focust op de buitenruimte (outdoor = groen), of je kijkt enkel naar de digitale leeromgeving (online = blauw).

Hoe codes toekennen?

Zodra je een keuze hebt gemaakt over of je al dan niet meteen in de stellingen duikt en of je voor de brede blik dan wel voor de specifieke focus kiest, kan je eraan beginnen. Bij elke stelling kan je een kwaliteitsniveau of code toekennen gaande van 0 tot 3.

Code 0: als een stelling weinig herkenning oproept of nog niet aan bod gekomen is in jouw schoolomgeving geef je score 0 of **onvoldoende**. In dit geval kan je in de laatste kolom toelichten welke drempels je ervaart om hieraan te werken. Ook ideeën voor de toekomst kunnen hier een plaats krijgen.

Code 1: als je de stelling ziet terugkomen op je school maar er nog veel groei mogelijk is, geef je score 1 of **minimaal**. Noteer in de laatste kolom voorbeelden van goede praktijken, eventuele drempels die er mee voor zorgen dat het minimaal is en ideeën om het meer te integreren in de toekomst.

Code 2: als je deze stelling herkent in je werking op school en je verschillende voorbeelden kan noteren, geef dan score 2 of **goed**. Noteer in de laatste kolom voorbeelden die anderen kunnen inspireren, maar ook kansen die je zie om verder te groeien.

Code 3: als je (school) uitblinkt in deze stelling, dan is dit **uitstekend**. Noteer in de laatste kolom voorbeelden die anderen kunnen inspireren.

Het verarmen van prikkels gebeurt in fases. We hadden bijvoorbeeld een bloemenslinger laten hangen, maar een maand later vroegen we ons af wat ie daar hing te doen en hebben we 'm alsnog weggedaan.

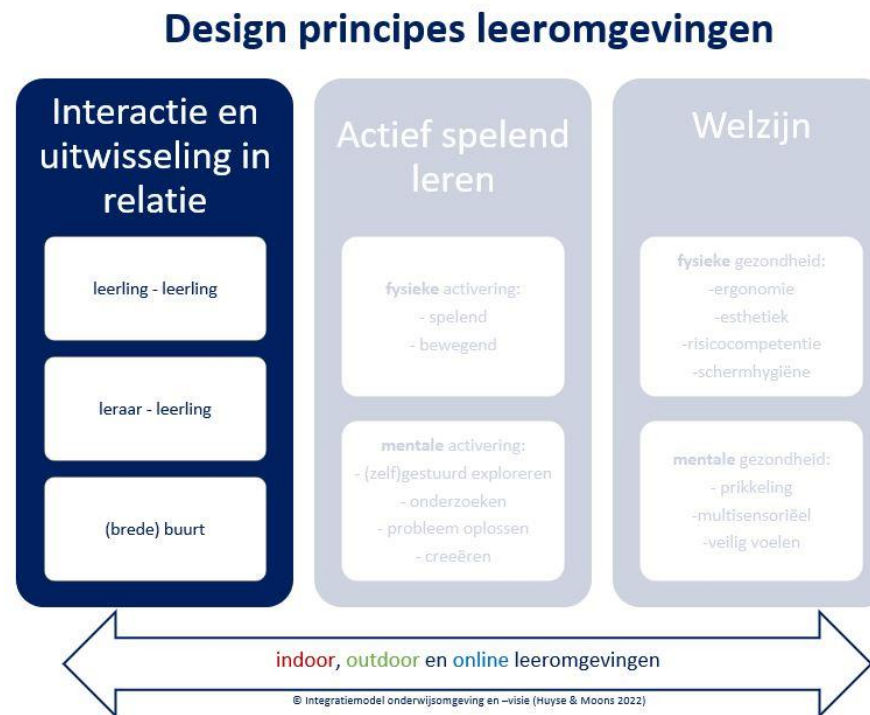
Leraar Nancy, Sint Jan

Waarom doe ik dat? Welk doel of wat wil ik hiermee bereiken? Hoe ga ik te werk? Wat moet bv. in de klastuin zeker staan? De ene denkt zus, de andere denkt zo... Dit instrument helpt om erover te praten.

Leraar Sandra, Kindercampus Catharina

Pijler 1: interactie en uitwisseling in relatie

Deze pijler focust op communicatie in relatie. Het gaat over gesprekken die plaatsvinden in de verschillende leerruimtes (indoor, outdoor, online) tussen leerling en leraar, leerlingen onderling en leerlingen en derden. Met deze communicatie bedoelen we, naast vrije interactie of losse babbels, vooral ook de interactie die jij als leraar mee stuurt en vormgeeft. Enkele voorbeelden: gesprekken met herkenbare communicatiepatronen die herhaald worden bv. door winkelier en klant in het winkeltje, gesprekken waarin kinderen elkaar bevragen en beluisteren over hoe ze een probleem hebben opgelost, gesprekken waarin kinderen overleggen hoe ze natuurlijke materialen kunnen inzetten voor een opdracht, gesprekken waarin kinderen stilstaan bij en nadenken over vragen die ze kunnen stellen aan bv. de bewoners van het woonzorgcentrum ...

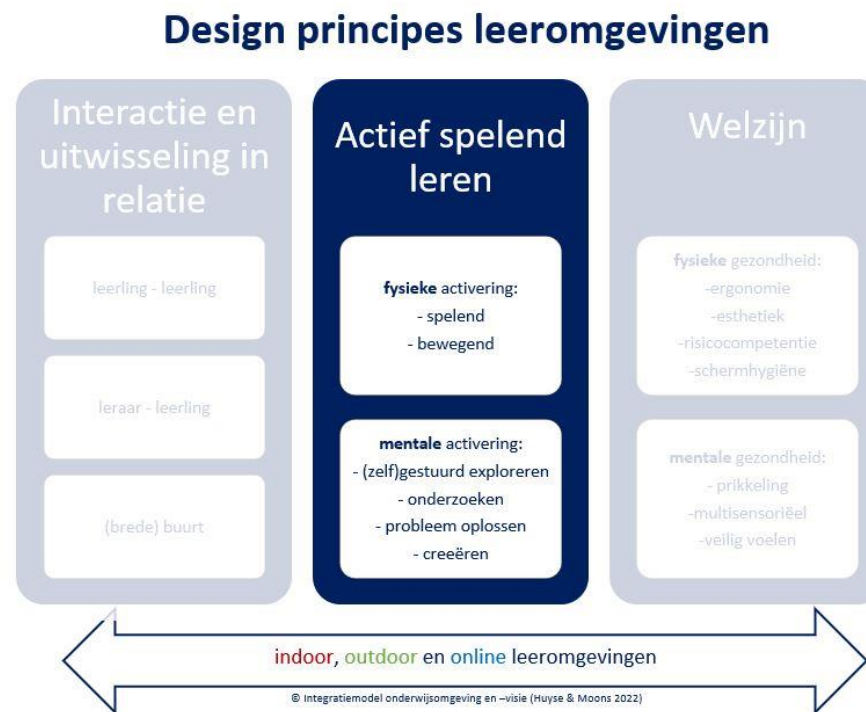
Figuur **Reflectietool** Pijler 1: Interactie en uitwisseling in relatie

Kwaliteitsniveau: 0 = onvoldoende; 1= minimaal; 2 = goed; 3 = uitstekend

Pijler 1: Interactie en uitwisseling in relatie met - andere leerlingen - de leraar - de (brede) buurt	0	1	2	3	Geef voorbeelden uit de praktijk
De klas stimuleert interactie tussen kinderen, bv. doordat sommige hoeken aan elkaar linken , door het stimuleren van samenwerking ...					
De materialen in de klas lokken interactie en samenwerking uit doordat ze verschillende speel- en leermogelijkheden bieden (= open-ended), bv. kurken, houten schijfjes, kartonnen dozen en buizen, taken ... en duurzaam zijn.					
Buiten handelen kinderen met natuurlijke materialen en de leraar vestigt hier aandacht op vanuit wat op dat moment relevant is bv. in wiskunde, taal, WO ...					
Buiten ondersteunt de leraar de kinderen in het inspireren van, uitwisselen of samenwerken met anderen, vanuit de omgeving met zorg voor de natuur.					
Aan een scherm zijn kinderen per twee met een activiteit bezig waar interactie voor nodig is.					
De leraar brengt de klas virtueel in contact met kinderen in een andere klas bv. in een andere school of een ander land, of het plaatselijke woonzorgcentrum, de bibliotheek, het kinderdagverblijf ...					

Pijler 2: Actief spelend leren

In pijler 2 ligt de focus op actief spelend leren, waarbij zowel de fysieke als mentale component belangrijk is. Kinderen leren de wereld begrijpen door zich er spelend in te bewegen. Naast die fysieke activering, waarbij lichaamsbeweging nodig is, is ook de mentale uitdaging belangrijk: kinderen moeten kunnen exploreren, onderzoeken, creëren, problemen oplossen... Bij beide componenten heeft de leraar als taak zowel volgend als sturend te begeleiden. Naast observeren, meewerken en meespelen, heeft de leraar iets te brengen of in het midden te leggen, met doelen, minimum verwachtingen, afgelijnde uitdagingen...

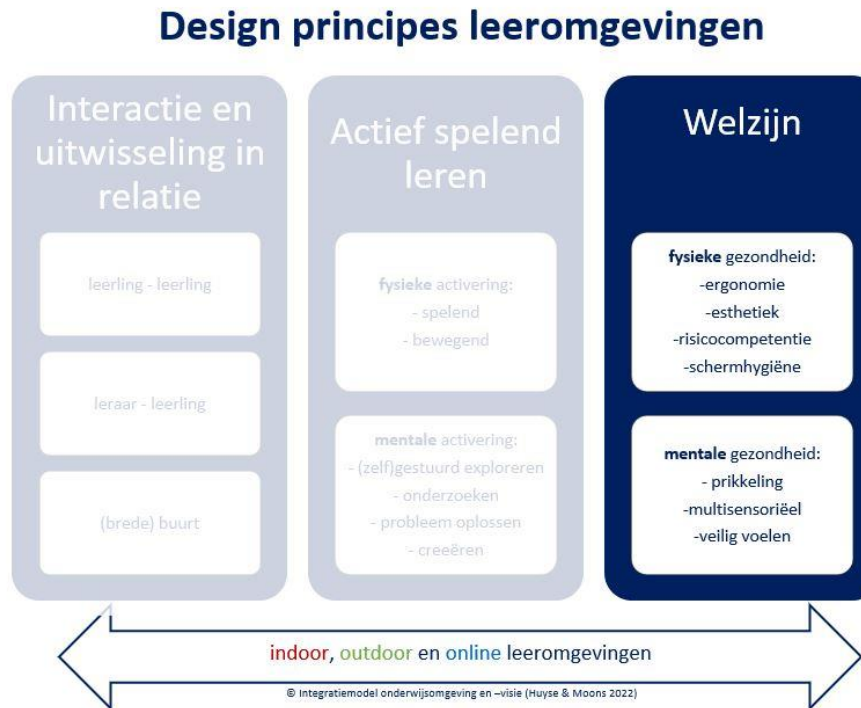
Figuur **Reflectietool** Pijler 2: Actief spelend leren

Kwaliteitsniveau: 0 = onvoldoende; 1= minimaal; 2 = goed; 3 = uitstekend

PIJLER 2: Actief spelend leren - Fysieke activering: spelen, bewegen - Mentale activering: exploreren, onderzoeken, creëren, problemen oplossen	0	1	2	3	Geef voorbeelden uit de praktijk
De klasinrichting is flexibel en stimuleert fysieke activering : beweegruiimte wordt gemakkelijk gecreëerd, spelen en bewegen is leren, bv. een spreek- en luisteroefening in het Frans waarbij een geblinddoekte leerling instructies volgt van een ziende leerling, het al bewegend automatiseren van Rekenoefeningen ...					
(Spel)materiaal zijn doelbewust gekozen: kinderen hebben inspraak in het creëren van een krachtige (spel)leeromgeving, waarbij spelen en creëren vanuit hen komt (= agency). De leraar brengt bewust andere stukjes wereld in de klas dat kinderen uitdaagt en uitnodigt te exploreren, onderzoeken ...					
Buiten gaat de leraar actief op zoek naar mogelijkheden tot spelen, bewegen: tijdens het zelfgestuurd leren van kinderen benut je als leraar kansen tot meespelen en observeren .					
De leraar laat kinderen exploreren en onderzoeken: je begeleidt de gezamenlijke focus naar een probleem, een leerkans, een moment tot reflectie ...					
Kinderen maken kennis met een uitdagend digitaal aanbod dat leren stimuleert en aansluit bij het (spel)leeraanbod van dat moment.					
De leraar gebruikt apps, tools en sites die inzetten op beweging .					

Pijler 3 Welzijn

De laatste pijler focust op zowel het fysieke als mentale welzijn van kinderen. Jong geleerd is oud gedaan: bij zelfzorg en oog hebben voor een gezond lichaam en hoofd komen zaken kijken als ergonomie, schermhygiëne, prikkeling en multi-sensoriële factoren zoals geur, kleur, klank, gevoel. Hierbij is zich goed en veilig voelen in een esthetische (mooi vormgegeven) omgeving het doel, zonder uitdagingen of risico's uit de weg te gaan.

Figuur **Reflectietool** Pijler 3: Welzijn

Kwaliteitsniveau: 0 = onvoldoende; 1= minimaal; 2 = goed; 3 = uitstekend

PIJLER 3: Welzijn <ul style="list-style-type: none"> - Fysieke gezondheid: ergonomie, esthetiek, risicocompetentie, schermhygiëne - Mentale gezondheid: prikkeling, multi-sensoriëel (geur, kleur, klank, gevoel) 	0	1	2	3	Geef voorbeelden uit de praktijk
Bij de indeling van de klasruimte in (speel)leerzones heeft de leraar oog voor circulatie zodat afwisseling in lichaamshouding mogelijk is, bv. groepswork aan een staantafel, boeken lezen op de mat of in een leesstoel...					
De klas straalt veiligheid uit door bv. planten, natuurlijke materialen, aangenaam licht, zachte zitopties... De leraar werkt actief aan een veilige relatie met ieder kind.					
Er zijn kansen voor zelfregulatie voor leraar en kind, bv. het raam kan open, geluid kan geblok, overbodige visuele prikkels worden weggenomen, er is een plaats waar kinderen tot rust kunnen komen ...					
De buitenruimte wordt door de leraar benut om grote motoriek en risicocompetenties te ontwikkelen, bv. in een boom klimmen, balanceren op houten balkjes ...					
De regulerende kracht van de buitenruimte wordt gebruikt om rust te creëren in de dag of week. De leraar zet in op het multi-sensoriële in de buitenruimte, door weer en wind.					
De leraar heeft aandacht voor schermhygiëne, bv. met zorg voor ogen, nek, rug... en sensorische overprikkeling, bv. met aandacht voor geluid, licht, kleur ...					
De leraar ondersteunt kinderen in het doelgericht gebruiken van de online leerruimte en stemt deze af op hun voorkeuren en noden, bv. het herbeluisteren van een verhaal, het inoefenen van wiskunde ...					

4. Om mee te nemen

Timing... wanneer gebruik je de reflectietool best?

De tool werkt goed aan de start van of tijdens een transformatieproces van een (school)leeromgeving. Het geeft een gemeenschappelijke taal aan leraren die met vernieuwen bezig zijn om te spreken over elementen die er toe doen.

Ook al is het werken aan een leeromgeving een cyclisch proces (zie Tondeur, 2019) en is een leerruimte nooit af, bij de validering van het instrument merkten we dat de tool vlak na het doorlopen van een transformatie als minder zinvol wordt ervaren. Leraren hebben eerst wat tijd nodig om te wennen aan de nieuwe leeromgeving alvorens ze terug klaar zijn voor reflectie en gesprek.

Indoor, outdoor, online... nog iets?

De bewuste keuze voor de brede invulling van het begrip leeromgeving maakt dat de gesprekken 'alle kanten' op kunnen gaan, maar kunnen leraren ook het gevoel geven dat het 'nooit genoeg' is. Durf je als school toeleggen op 1 focus of 1 pijler. Zo kan je als school kiezen voor de outdoor-pijler en ervoor gaan om je team verder te professionaliseren in outdoor learning of buitenonderwijs. De schooltuin en speelplaats kunnen verder op punt gezet worden, maar ook kunnen kansen verkend worden in de brede schoolomgeving die geïntegreerd worden in de schoolwerking. De indoor en online leeromgeving mogen daarvoor wel even naar de achtergrond.

Integratie van onderwijsvisie en leeromgeving?!

Elk schoolteam is divers, iedere leraar heeft sterktes en groeimogelijkheden. Als schoolteam is het belangrijk gezamenlijk te beslissen welke groei wenselijk is. Processen van transformatie zijn dynamisch: ze gaan altijd gepaard met momenten van energie of 'goesting', maar ook met momenten van weerstand of onbegrip.

Vernieuwing moet plezier met zich meebrengen. Geen angst.

Inge Nuyens, CEO van Dox en auteur van *Klas met een hoek af*

De ene leraar denkt graag na over visie, de andere duikt liefst meteen in het concrete. Dit instrument wil een brug slaan tussen denkers en doeners: concrete stellingen en voorbeelden maken het mogelijk om vloeierend te bewegen naar onderwijsvisie en weer terug naar de leeromgeving.

Inspraak van leraar én leerling?

Wat sterk naar voor komt in onderzoek en goede praktijken, is het belang van het betrekken van alle belanghebbenden. Opdat de hernieuwde of vernieuwde leerruimte werkt, moeten leraren maar ook leerlingen betrokken worden in het proces van transformatie, liefst van bij het begin (Blackmore, 2011). Inspraak en betrokkenheid van de leraar en de leerling is cruciaal voor duurzame veranderingen in pedagogische praktijken (Lippincott, 2009). Het zijn zij tesamen die het interactieve proces van leren mogelijk maken én vormgeven, ingebed in de context van de brede leeromgeving.

Tot slot

In de literatuur is duidelijk dat de leerruimte niet enkel benadert kan worden vanuit de perceptie dat het enkel om een spatiale ruimte gaat die door tastbare en minder tastbare zaken zoals meubels, licht, temperatuur... kan geoptimaliseerd worden om leren bij kinderen positief te beïnvloeden (Gislason, 2010; Tondeur, 2017). Een leerplek overstijgt het ruimtelijke/spatiale omdat ze voortdurend wordt vormgegeven door wat er in een bepaalde binnen-, buiten- of digitale leerruimte gebeurt. Het gaat dus om **het complexe samenspel tussen de ruimte en de menselijke of sociale activiteiten** die er in plaatsvinden. Met andere woorden, de leraar en de leerling geven voortdurend vorm aan de leerplek door met elkaar maar ook met de ruimte te interageren.

Deze brochure, het *Integratiemodel onderwijsomgeving en -visie* en de *Reflectietool onderwijsomgeving en -visie* is ontstaan en ontworpen met bovenstaand gedachtengoed als toetssteen. Hoe geef je vorm aan de brede leeromgeving zonder uit het oog te verliezen wat er op pedagogisch en sociaal vlak gebeurt in die omgeving? Wat heeft de leraar nodig om zijn pedagogisch handelen te ondersteunen? Wat heeft de leerling de dag van vandaag nodig om te komen tot leren op verschillende manieren? We hopen van harte dat dit werk je mag inspireren.

Figuur 8: Foto De Buitenkans in Molenstede

5. Zoek je meer inspiratie? Must reads!

Is deze brochure interessant voor je en wil je meer te weten komen? Dan wijzen we je graag de weg naar volgende bronnen:

Ik wil graag mijn schoolomgeving transformeren: hoe pak ik dit aan?

- **Tondeur, J., Vaesen, J., Herman, L., Berbel Casas, M., Gomez, M. (2019).** *Inspiratiegids voor klasinrichting en scholenbouw. 21st century skills: de kracht van fysieke leeromgevingen.* Leuven: Acco Uitgeverij.

Deze inspiratiegids biedt een verzameling van tips and tricks, ervaringen uit de praktijk, inspirerende voorbeelden en nuttige informatie over het inzetten van fysieke leeromgevingen in functie van het 21ste eeuwse leren.

- **Pic2Learn online tool:** <https://k-s.be/ruimte-omgeving/school-schoolomgeving/pic2learn-een-tool-om-participatief-klassen-en-scholen-in-te-richten/>
- **Pic2School online tool :** <https://k-s.be/ruimte-omgeving/school-schoolomgeving/pic2school-een-inspraaktool-om-schoolspeelplaatsen-te-ontwerpen-/>

Met de tool Pic2Learn kan je aan de slag gaan om participatief klassen en scholen in te richten. Met de Pic2School ga je samen de speelplaats ontwerpen.

Ik wil graag inspraak geven aan de leerlingen van mijn school: hoe pak ik dit aan?

- Verwondering en schoonheid. **Educare** verbinden met ruimtes voor jonge kinderen. **Educas toolbox.** Voor professionals in opvang- en onderwijsvoorzieningen voor jonge kinderen. Te raadplegen op: <https://www.issa.nl/sites/default/files/u730/EDUCAS%20Toolbox%20-%20Dutch.pdf>

De **Educas toolbox** bundelt benaderingen, methodes en tools om professionals te ondersteunen in het werken in en met ruimtes voor opvang- en onderwijsvoorzieningen voor jonge kinderen. De toolbox voorziet inspirerende richtlijnen voor pedagogisch coaches en professionals om hun ruimtes te vormen en hun praktijk te optimaliseren. Een van de tools gaat over het inspraak geven van de kinderen.

- **Slaets, A. Stroobants, H. (2022).** *KleuterKracht.* Een praktijkboek voor meer stem, keuze en eigenaarschap bij peuters en kleuters.

Dit boek bundelt verschillende werkvormen om jonge kinderen inspraak te geven.

Figuur 9: **PRAKTIJKVOORBEELD** Kindercampus Catharina Hasselt.

Deze school gaf kinderen een maquette van de school en coachte leerlingen in het nadenken over en verbeteren van de brede leer- en speelruimte van hun school.

Ik wil graag mijn indoor leerruimte onder handen nemen

- **Huyse, M. & Moons, C. (2021).** *Neem je kleuterklas onder handen.* In De wereld van het jonge kind 9 2021. Te raadplegen op: <https://www.hjk-online.nl/spelen/neem-je-kleuterklas-onder-handen/>

In dit artikel vind je tips voor het versoberen van je klas zonder het rijk aanbod uit het oog te verliezen.

- **Nuyens, I. (2018).** *Klas met een hoek af. Hoe een flexibele klasinrichting leren stimuleert.* LannooCampus

Klas met een hoek af doet nadenken over de omgeving waarin we onderwijs willen brengen. Je vindt er voorbeelden, inspirerende ideeën, cases van scholen, nieuwe meubelvormen en meer info over de CONTENT-methode die de eigen identiteit en filosofie van de school vertaalt naar een klas- en schoolinrichting die dat ook uitstraalt naar leerlingen, leraren, ouders ...

Figuur 10: **PRAKTIJKVOORBEELD** Arts Basics for Children, het ABC-huis in Brussel: <http://www.abc-web.be/basisbox/>

Het ABC-huis in Brussel is een open en dynamisch onderzoekscentrum rond kunst, cultuur en educatie, waarin je je kan laten inspireren over de indoor leerruimte. Met de BASISBOX 'Architectuur' willen ze kinderen, (toekomstige) leraren, cultuurwerkers, opvoeders... sensibiliseren tot meer ruimtebeleving en een harmonisch uitgebalanceerde inrichting. In de Blue Print Catalogus kan je een verzameling van gerealiseerde meubels downloaden om zelf te bouwen. Het ABC-huis realiseert samen met scholen ook projecten, zoals bv. het kleuterlabo van de lerarenopleiding aan UCLL op campus Hertogstraat in Heverlee:

<https://www.ucll.be/nl/bachelor/kleuteronderwijs/heverlee/kleuterlabo> .

Ik wil graag mijn outdoor leerruimte onder handen nemen

- **Klassen zonder muren:** Een praktijkboek over buitenles. MOS duurzame scholen straffe scholen. Departement omgeving Te raadplegen op : <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/30612>

In deze brochure vertellen leraren uit basis en secundair onderwijs over hun ervaringen met buitenles. Wat zijn de voordelen, hoe begin je eraan, wat zijn de drempels en hoe overwin je ze? Je hoort ook wetenschappers aan het woord over de troeven van buiten lesgeven.

- **Weer of géén weer** (19/06/2019) : we trekken met onze kleuters naar buiten! Blogpost op Kleutergewijs. Te raadplegen op: <https://kleutergewijs.wordpress.com/2019/06/19/weer-of-geen-weer-we-trekken-met-onze-kleuters-naar-buiten/>

Twee kleuterjuffen delen hun ervaringen en tips over de natuur als krachtige leeromgeving. Met hun tips en concrete voorbeelden kan je meteen aan de slag.

Figuur 11: **PRAKTIJKVOORBEELD** campus Oude Luikerbaan, UCLL (Limburg)

De buitenleerruimte van de lerarenopleiding van UCLL in Hasselt kan inspireren en staat open voor een bezoek met collega's of je klas. Neem hiervoor contact op met katleen.costers@ucll.be of katleen.eerdeken@ucll.be.

Ik wil graag mijn online leerruimte onder handen nemen

- **Leraar24.** (2021, 14 januari). *17 tips voor onderwijs op afstand aan kleuters*. Geraadpleegd op 18 mei 2021, van <https://www.leraar24.nl/2619632/18-tips-voor-onderwijs-op-afstand-aan-kleuters/>

Dit artikel richt zich op de online leerruimte voor kleuters. Je leest er tips over hoe je vanop afstand, maar dat kan ook in de klas natuurlijk, spelend leren kan stimuleren via apps, YouTube kanalen, tools en websites. Je kan telkens ook doorklikken naar bronnen ter inspiratie.

- **Mijn Kind Online.** (2016, april). *Laat ICT werken voor het onderwijs*. Kennisnet. Geraadpleegd op 22 juni 2022, van https://www.kennisnet.nl/mijnkindonline/files/125_leerzame_apps_en_websites.pdf

Wat is er online voorhanden om online spelend leren te faciliteren en hoe herken je kwaliteit? Deze bron maakt je wegwijs in 125 leerzame apps en websites voor kinderen van 4 tot 12 jaar.

Figuur 12: **PRAKTIJKVOORBEELD** Luyckx, K. en Huyse, M. (2021). Dichtbij blijven om gelijke kansen te realiseren. *Kleutergewijs*. <https://kleutergewijs.wordpress.com/2021/09/22/dichtbij-blijven-om-gelijke-kansen-te-realiseren/>

Oud-student Kirsten Luyckx (UCLL, campus Diest) gebruikte QR-codes van ingesproken 'nik nak boekjes' in de thuistaal van enkele kinderen, zodat ook hun taal een plekje kreeg in het klasgebeuren (<https://nik-nak.eu/>). Tijdens het onthaal gebruikte ze soms filmpjes die naar hartenlust en in eigen tempo herbekeken konden worden met de QR codes.

6. Referentielijst

Attewell, J. (2015). *Designing The Future Classroom. Bring Your Own Device A guide for school leaders.* European Schoolnet's Interactive Classroom Working Group (ICWG). Future Classroom Lab by European Schoolnet.

Baars, S., Schellings, G. L. M., Krishnamurthy, S., Joore, J. P., den Brok, P. J., & van Wesemael, P. J. V. (2021). A framework for exploration of relationship between the psychosocial and physical learning environment. *Learning Environments Research*, 24(1), 43-69. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10984-020-09317-y>

Bannister, D. (2017). *Guidelines on Exploring and Adapting Learning Spaces in Schools.* UK: Institute of Education, University of Wolverhampton. European Schoolnet (EUN Partnership AISBL)

Blackmore, J., Bateman, D., O'Mara, J., Loughlin, J. (2011). *The connection between learning spaces and learning outcomes: people and learning places?* Centre for Research in Educational Futures and Innovation. Faculty of Arts and Education, Deakin University. Retrieved from https://www.academia.edu/2833551/The_connections_between_learning_spaces_and_learning_outcomes_people_and_learning_places

Educas: Verwondering en schoonheid. Educare verbinden met ruimtes voor jonge kinderen. Educas toolbox. Voor professionals in opvang- en onderwijsvoorzieningen voor jonge kinderen. Te raadplegen op: <https://www.issa.nl/sites/default/files/u730/EDUCAS%20Toolbox%20-%20Dutch.pdf>

Gislason, N. Architectural design and the learning environment: A framework for school design research. *Learning Environ Res* 13, 127–145 (2010). Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10984-010-9071>

Herman, F., & Tondeur, J. (2021). Untangling the sociomateriality of the classroom: Biographies of school spaces (c. 1960–2014). *Oxford Review of Education*, 47(5), 681-695. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/03054985.2021.1924654>

Herman, L. Tondeur, J., Vaesen, J. (2022). Van 21st century skills tot de fysieke leeromgeving: haal meer uit de ruimte! In L. De Man, M. Coopman (Eds.), *Architectuur maakt school: een complexe relatie in evolutie* (pp. 21-45). Politeia.

Konings KD, Bovill C, Woolner P. (2017). Towards an interdisciplinary model of practice for participatory building design in education. *European Journal of Education* 52(3), 306–317. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/ejed.12230>

Krysiak, N. (2020). *Best practice for designing child-friendly high density neighbourhoods.* Sydney: The Winston Churchill Memorial Trust.

Lippincott, J. (2009). Learning spaces: involving faculty to improve pedagogy. *Educause Review*. March/April: 16-25.

OECD (OECD) (2021). *Play, create and learn: What matters most for five-year-olds* [webinar]. ISSUU. Retrieved from <https://issuu.com/oecd.publishing/docs/play-create-learn-what-matters-most-for-five-year->

Rigolon, A. (2012). *The school environment as a teacher: The role of space and place in enhancing ecological literacy and social competence development in children and young people* (PhD dissertation). Bologna: dissertation at the Facoltà di Ingegneria of the Università di Bologna. Retrieved from

https://www.academia.edu/4819528/The_school_environment_as_a_teacher_The_role_of_space_and_place_in_enhancing_ecological_literacy_and_social_competence_development_in_children_and_young_people

Tondeur, J., De Bruyne, E., Van Den Driessche, M., McKenney, S., & Zandvliet, D. (2015). The physical placement of class-room technology and its influences on educational practices. *Cambridge Journal of Education*, 45(4), 537–556.

Tondeur, J., Herman, F., De Buck, M. Triquet, K. (2017). Classroom biographies: Teaching and learning in evolving material landscapes (c. 1960-2015). *European Journal of Education* 52 (3), 280–294. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/ejed.12228>

Tondeur, J., Vaesen, J., Herman, L., Berbel Casas, M., Gomez, M. (2019). *Inspiratiegids voor klasinrichting en scholenbouw. 21st century skills: de kracht van fysieke leeromgevingen*. Leuven: Acco Uitgeverij.